

SONDAJUL DE LA MĂNĂSTIREA COTMEANA

(r. și reg. Pitești)

MĂNĂSTIREA Cotmeana, azi o simplă biserică de sat, e situată pe malul stîng al pîrăului cu același nume, la circa 30 km nord-vest de orașul Pitești. După pisania așezată deasupra intrării în naos, cu prilejul unei restaurări din timpul lui Constantin Brîncoveanu, în anul 1711, biserica mănăstirii a fost zidită în vremea lui Mircea cel Bătrîn, la 1389¹. Însă un hrisov din 20 mai 1388 hotărăște supunerea mănăstirii Cotmeana celei de la Cozia², iar o inscripție de pe un clopot dăruit aceleiași mănăstiri la 1385³, arată că aceasta exista și înainte de Mircea cel Bătrîn. Dintr-un document de la Mihail I, fiul lui Mircea, din 22 iunie 1418, rezultă că mănăstirea Cotmeana a fost zidită de Radu I (circa 1377—1384)⁴.

După cum se arată în pisania de la intrarea în naos, în anul 1711 biserica s-a «*înfrumșețat cu tamplele, cu icoane, și cu ferestrele, și cu ușa pi câte să văd înnoite*», egumen al mănăstirii fiind «*chir Parthenie e[omona]h Coziiian*»⁵. În schimb, o altă pisanie așezată pe latura de nord, deasupra intrării în tindă, ne informează că în anul 1777 s-a ridicat «*această clopotniță din timelie*»⁶. Pe baza celor două inscripții credem că greșit s-a socotit pînă acum că tinda, deasupra căreia se înalță clopotnița, a fost zidită la 1711, iar pridvorul de pe latura de nord, la anul 1777, în vremea lui Alexandru Ipsilante⁷. Dimpotrivă, din textul pisanilor abia menționate se vede că la 1711 s-au executat lucrări de «*înfrumșetare*», iar la 1777 s-a înălțat tinda actuală, deasupra căreia se afla clopotnița. Cît privește pridvorul de pe latura de nord, acesta s-a clădit foarte probabil pe la mijlocul secolului al XIX-lea, cînd s-au făcut și alte construcții la mănăstirea Cotmeana.

În anii 1922—1924 biserica a fost restaurată de către arh. N. Ghica-Budești. Cu această ocazie s-a făcut observația că «*zidăria sinurilor nu are legătură cu aceea a pereților bisericii, ceea ce dovedește că sinurile au fost adăugate în urmă*»⁸.

Bazîndu-se pe această constatare a lui N. Ghica-Budești, V. Vătășianu reconstitue planul inițial al bisericii de la Cotmeana, fără absidele laterale, stabilindu-i analogii cu temeliiile bisericilor medievale de la T. Severin, cu Sîn Nicoară de la Curtea de Argeș și mai ales cu capela nr. XI de pe Trapezița, lângă Tîrnovo

¹ A se vedea pisania, la C. Bobulescu, *Candela de la temelia bisericii din Cotmeana*, în ACMI, 1942 — 1943, p. 131.

² DIR, B. Țara Românească (1247—1500), București, 1953, nr. 26, p. 42.

³ B. P. Hașdeu, *Istoria critică a romînilor*, vol. I, București, 1875, p. 128.

⁴ DIR, *op. cit.*, p. 70; cf. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 159—160, unde nu

se exclude și posibilitatea de a fi fost zidită sub Vladislav I, C. C. Giurescu; cf. *Istoria romînilor*, vol. I, ed. a V-a, București, 1946, p. 487.

⁵ C. Bobulescu, *op. cit.*

⁶ *Ibidem*.

⁷ N. Ghica-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, în BCMI, XX, 1927, fasc. 53—54, p. 17; *idem*, în BCMI, XXIV, 1931, fasc. 70, p. 179.

⁸ *Ibidem*.

(R.P. Bulgaria), din secolul al XIII-lea¹. După V. Vătășianu, biserica mănăstirii Cotmeana datează de la sfârșitul secolului al XIII-lea, iar în epoca lui Mircea cel Bătrîn, sub influența arhitecturii sîrbești, i s-au adăugat absidele laterale².

Punîndu-se problema unei noi restaurări a monumentului, ICSOR-ul a solicitat Institutului de Arheologie al Academiei RPR efectuarea unor cercetări arheologice prealabile, care să lămurească:

1. dacă absidele laterale ale bisericii au fost sau nu adăugate mai tîrziu;
2. dacă biserica a avut un pridvor (tindă), pe locul pronaosului existent astăzi.

Paralel cu aceste două probleme, săpăturile arheologice programate au urmărit cercetarea urmelor de cultură materială, în succesiunea lor stratigrafică, din cele mai vechi timpuri pînă astăzi. Cercetările s-au efectuat între 9—19 noiembrie 1956³ și s-au desfășurat pe de o parte în porțiunea de teren de la sud și vest de biserică (sectorul «A»), iar pe de altă parte în interiorul bisericii (secțiunile I—II B): fig. 1. La trasarea secțiunilor în teren s-a ținut seamă de faptul că fiecare din ele va putea fi prelungită, în cadrul cercetărilor viitoare, pentru a se lega biserica de restul construcțiilor din incintă și a se stabili astfel raportul cronologic dintre prima și acestea din urmă.

1. Secțiunea I A a urmărit problema raportului dintre zidul și absida de pe latura de sud a bisericii, în porțiunea dinspre altar a acesteia. Constatîndu-se însă că în porțiunea de teren cercetată, straturile fuseseră deranjate de o subsidire din anii 1922—1924 (fig. 1, a), s-a deschis, în același scop, încă o secțiune, notată cu sigla III A, la vest de aceeași absidă. Situația stratigrafică din secțiunile I și III A se prezintă în felul următor (fig. 2):

Sub stratul vegetal și modern (sec. XIX—XX), s-a dat peste un strat subțire de pămînt negru, pigmentat cu urme de mortar. În acest strat, constatat pretutindeni în secțiunile practicate, s-au găsit fragmente ceramice din secolul al XVIII-lea. O parte din el s-a format în timpul construirii, la 1777, a pronaosului actual. De această fază de construcție se leagă și bordura de cărămizi, lată de 0,30—0,35 m, care a fost așezată în jurul bisericii, pentru protecția zidurilor. În adîncime, pămîntul își schimbă culoarea, devenind cafeniu sau negru-brun, datorită gropilor de morminte. La capătul de sud al secțiunii III A, sub stratul din secolul al XVIII-lea și sub un altul de culoare castanie, se distinge un strat de pămînt de nuanță cenușie închisă, pe care îl atribuim perioadei de construire a bisericii, în secolul al XIV-lea. Pămîntul viu se află la adîncimea de 0,50—0,60 m față de nivelul actual al solului.

Cercetările au dovedit că biserica a avut de la început abside laterale. Într-adevăr, fundația absidei de sud este organic legată de cea a naosului și identică, în ceea ce privește structura, cu a acestuia. Ea este construită din bolovani de rîu legați cu mortar (var, nisip, prundiș, cu slabe urme de cărămidă pisată și cărbuni de copac). În adîncime fundația măsoară 0,70—0,80 m, soclul ei, lat de 0,10 m, aflîndu-se la 0,25—0,30 m adîncime față de nivelul actual al solului. La fundație nu s-a observat nici un element care să îngăduie ipoteza construirii mai tîrziu a absidei. Acest lucru nu rezultă nici din cercetarea fațadei, la punctul de încheiere al absidei cu zidul naosului. Mai mult, secțiunea de control (II B) dinăuntrul absidei n-a dat de urma zidului demolat, care în chip firesc trebuia să existe, dacă absida ar fi fost adăugată ulterior.

¹ V. Vătășianu, *Contribuții la datarea bisericii mănăstirii Cotmeana*, în ACMIT, IV, 1932—1938, p. 418 și urm.

² *Ibidem*, p. 424—426.

³ La săpături au participat: I. Barnea (responsabil), N. Constantinescu și D. V. Rosetti.

- Zidurile bisericii din sec. XIV (cu praz)
- Ziduri din sec. XVIII-XIX (Pronaosul)
- Ziduri din sec. XVIII-XIX
- Zid de cărămidă (sec. XIV ?)
- Bordură de cărămidă, sec. XVIII
- Marmine
- a, b Subzidiri 1922 - 1924
- 1, 1B, 1, 2 etc., Săpături arheolo.

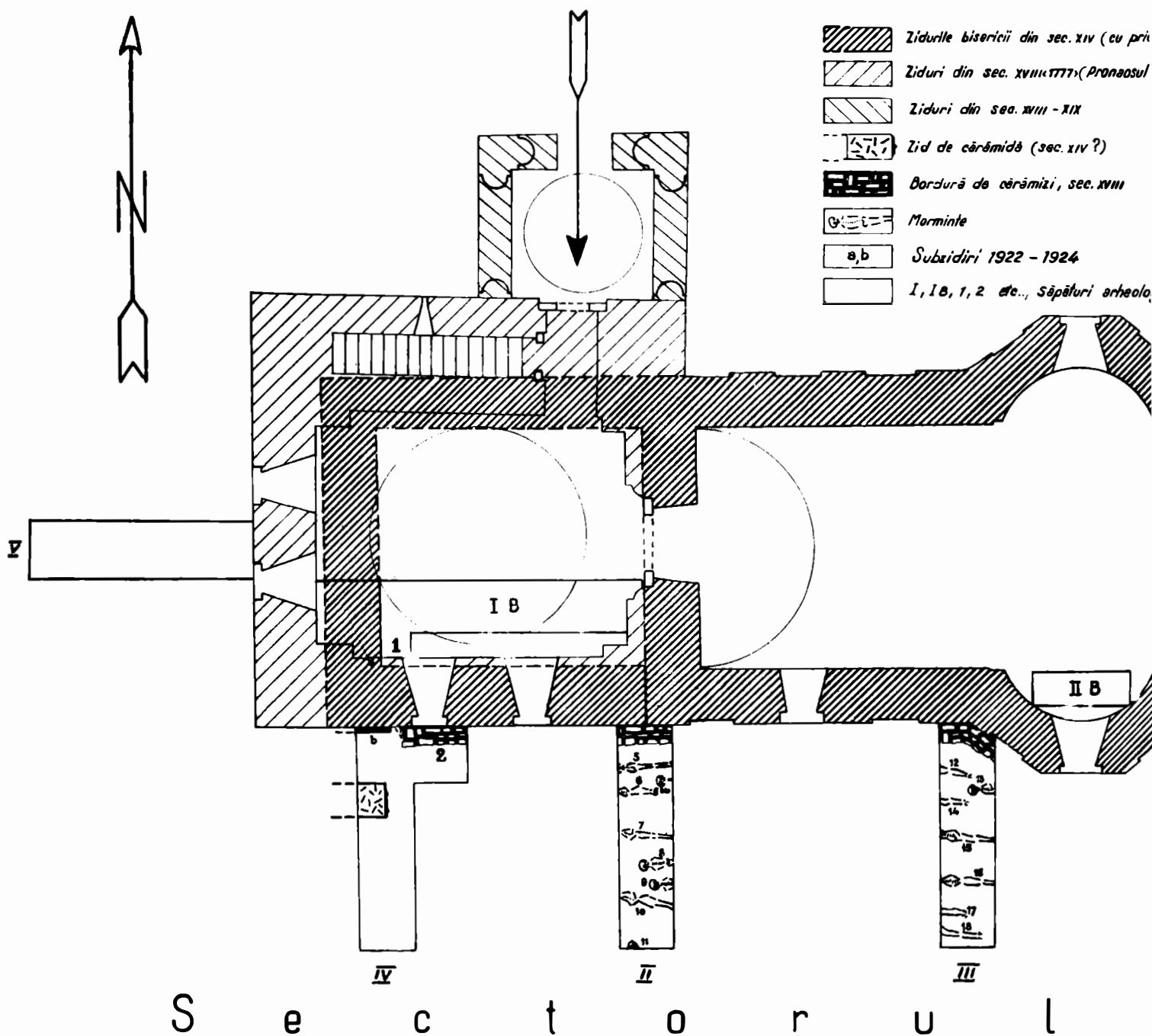

Fig. 1. Planul săpăturilor de la mănăstirea Cotmeana, 1956.

LEGENDA

- Zidurile bisericii din sec. XIV (cu pridvarul reconstituit)
- Ziduri din sec. XVIII-1777 (Pronaosul actual)
- Ziduri din sec. XVIII - XIX
- Zid de cărămidă (sec. XIV ?)
- Bordură de cărămiți, sec. XVIII
- Marmine
- Subzidiri 1922 - 1924
- I, IB, 1, 2 etc., Săpături arheologice, 1956

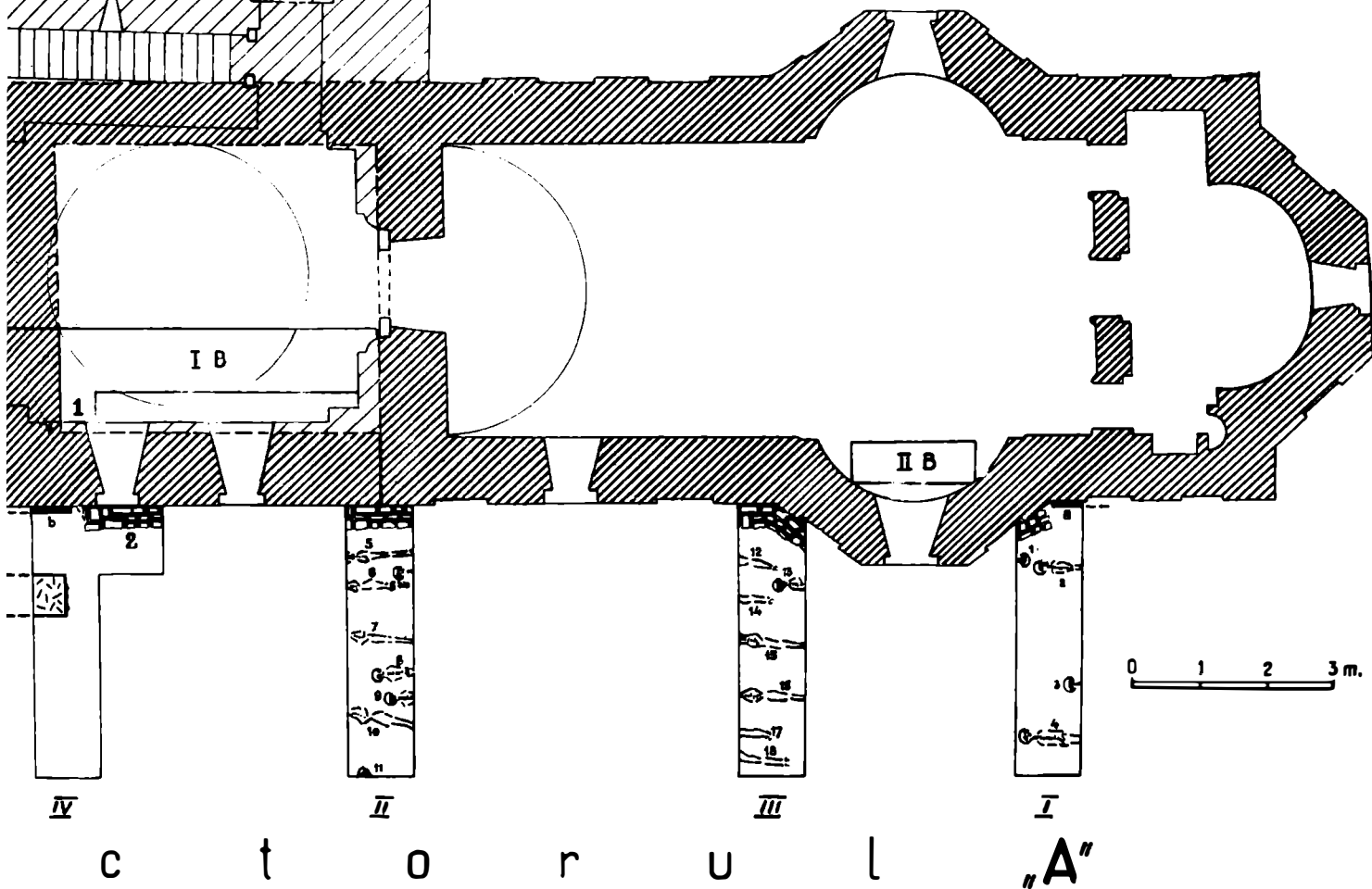

Fig. 1. — Planul săpăturilor de la mănăstirea Cetușă, 1956

2. A doua problemă a fost urmărită prin secțiunile II, IV și V A și prin secțiunea I B, din pronaos (fig. 1 și 5). Stratigrafia din această porțiune de teren este clară (fig. 5), terenul fiind mai puțin răscolit. Sub straturile vegetal și modern se află cel din secolul al XVIII-lea, iar sub el, stratul de pământ castaniu. La baza acestuia din urmă s-a găsit o monedă de argint de la Ferdinand I, regele Ungariei (1527—1564). Urmează mai jos stratul de pământ cenușiu închis, cu urme

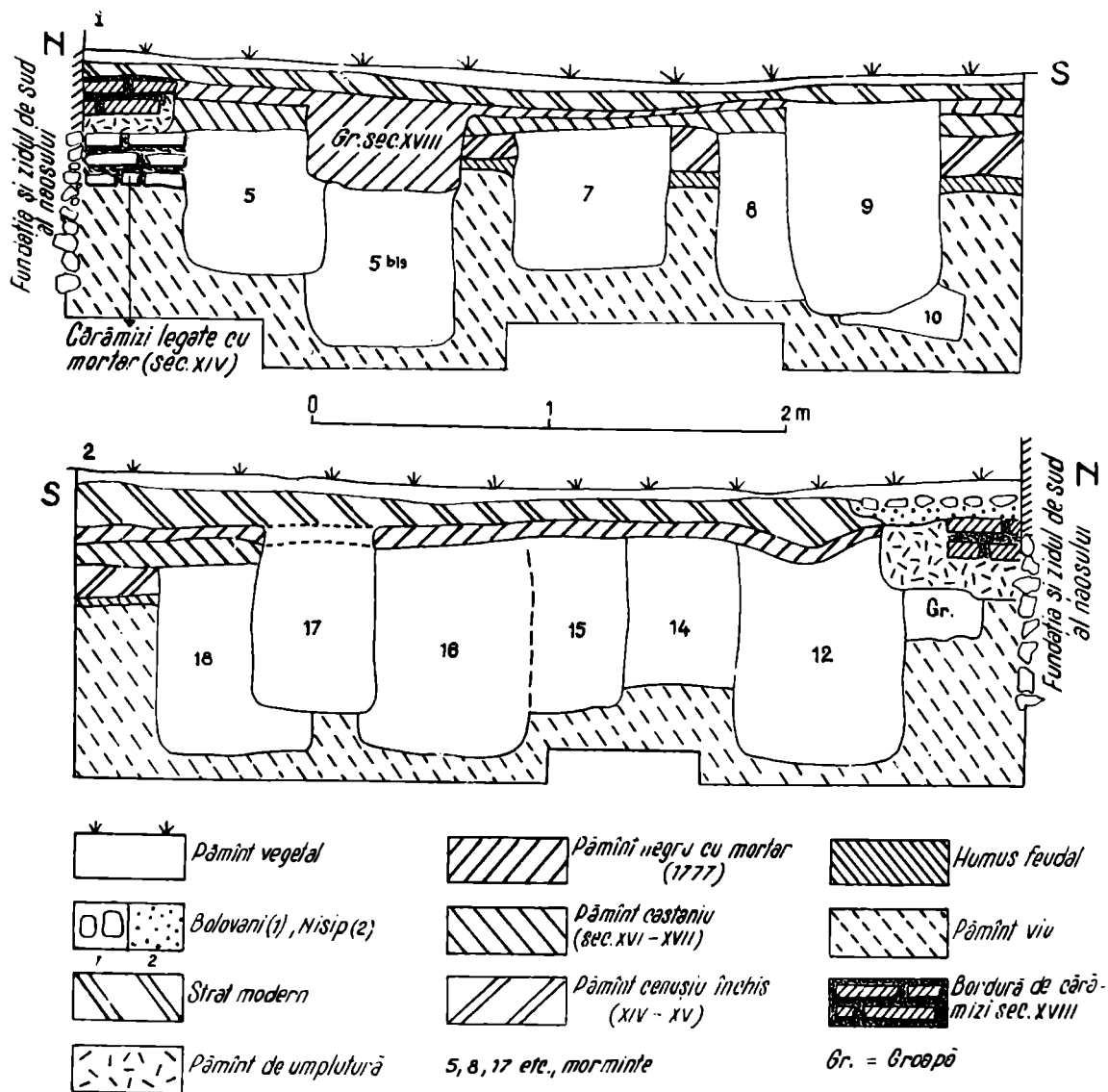

Fig. 2. — Profilul peretelui de vest al secțiunii II A (1) și profilul peretelui de est al secțiunii III A (2).

de cărămizi, cărbuni și cenușă. Urmărirea acestui ultim strat în secțiunea II A (fig. 2), a permis observația că de el se leagă nivelul de fundare al zidului bisericii.

Secțiunea I B din pronaos a dus la descoperirea laturii de vest a vechiului pridvor al bisericii (fig. 1 și 5). E vorba de un zid orientat N—S, situat la 4,70 m vest de zidul ce desparte naosul de pronaos și la 0,28 m adâncime față de podeaua de azi a bisericii (fig. 5). Zidul măsoară 1 m grosime și 0,75 m adâncime, avînd o temelie identică cu a bisericii propriu-zise. El este acoperit de un strat de moloz

cu resturi de pictură. Faptul că zidul de vest al pronaosului actual s-a înălțat în afara vechiului pridvor, arată că acesta din urmă a funcționat pînă la 1777. Vechiul pridvor era probabil deschis, așa cum este reprezentat în tabloul votiv și cum e indicat de un rest de arcadă de pe fațada sudică. Intrarea era probabil pe la nord,

Fig. 3. — Cărămidă descoperită în mormintul nr. 2 (1708).

căci secțiunea V A n-a dat de urme de scări, pavaje etc., pe latura de vest. Mai e de notat faptul că zidăria mai nouă a pronaosului n-a folosit, se pare, vechea fundație a pridvorului, exceptînd porțiunea dezvelită pe întreaga lățime a secțiunii II A, unde a fost lăsată, pentru a nu se periclita construcția bisericii, în preajma zidului despărțitor al naosului de pronaos.

Menționăm, în sfîrșit, că s-au descoperit la Cotmeana și cîteva resturi de cultură neolitică, respectiv o unealtă de silex, cîteva fragmente ceramice grosolane și chiar o vatră de foc, tăiată de fundația absidei de sud (secțiunea I A).

MORMINTELE

S-au cercetat în total 19 morminte, dintre care mai vechi sînt cele cu nr. 5, 7, 8 și 18 (fig. 2), datînd probabil din secolul al XV-lea. Mormîntul nr. 2 merită o deosebită atenție: în afară de cărămida cu inscripția « Parthenie 7216 » (1708) — fig. 3 — așezată deasupra altor două cărămizi, puse de o parte și de alta a craniului, pe pieptul scheletului s-a aflat o cruciuliță de aramă, împodobită cu motive florale executate în tehnica « *émail cloisonné* », colorat în galben, alb, negru și albastru (pl. I). După inscripția slavonă referitoare la Hristos, forma crucii de pe fața cu inscripție și după tehnica de lucru, cruciulița credem că provine dintr-un atelier rusc.

Mormîntul nr. 4 aparține lui « Isaiia eroskimon[h] », mort la « leat 7255 » (1747) — fig. 4. Cel mai nou mormînt aparține lui Theodosie monahul, decedat la anul 1841, după cum arată o cărămidă găsită sub craniu. La toate celelalte schelete nu s-a descoperit nici un fel de inventar.

★

Sondajul executat în toamna anului 1956 la Cotmeana a arătat că absidele laterale, mai joase, ale bisericii, n-au fost adăugate după cum se credea, mai tîrziu, în vremea lui Mircea cel Bătrîn, în vederea unei așa zise « modernizări » a bisericii ¹ ci ele fac corp

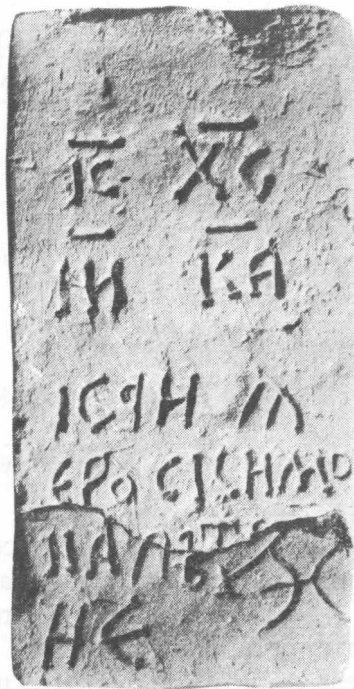

Fig. 4. — Cărămidă descoperită în mormintul nr. 4 (1747).

¹ V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 425—426.

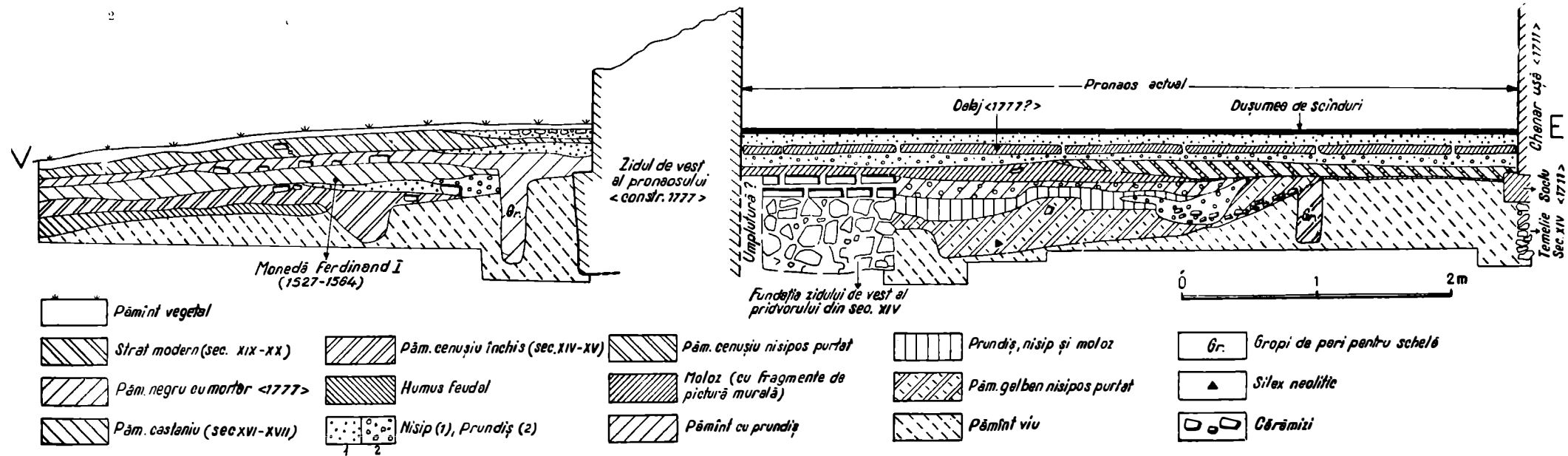
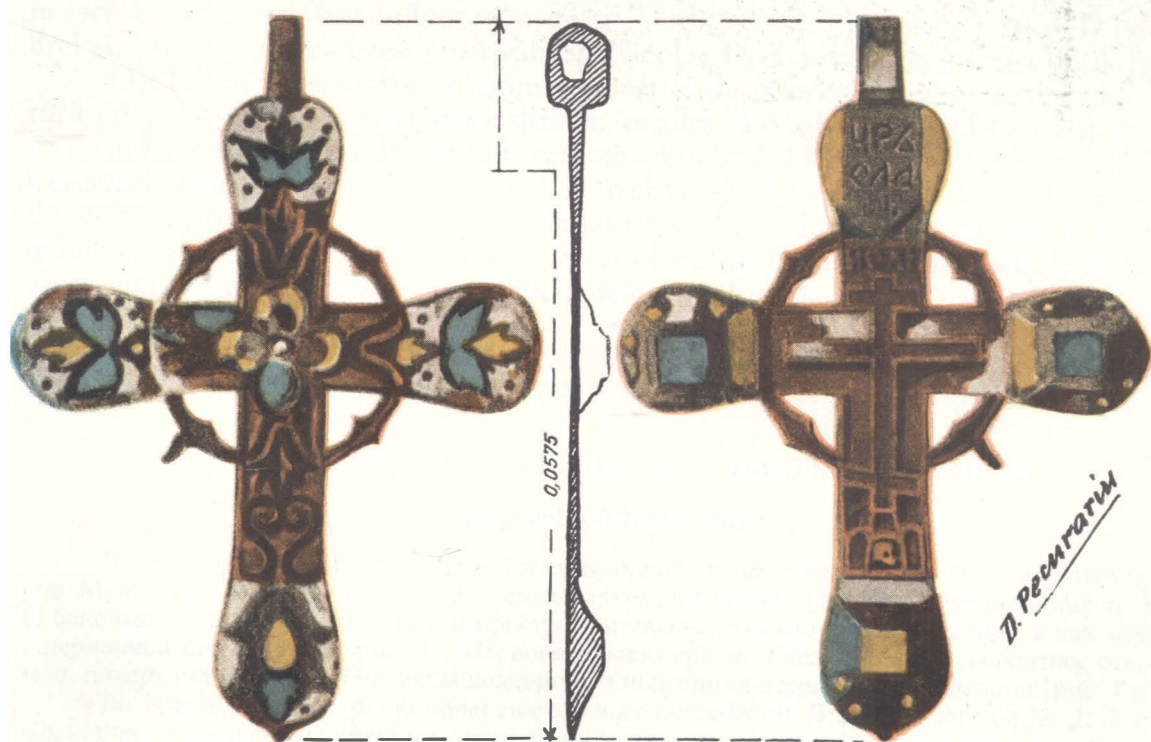

Fig. 5. — Profilul peretelui de nord al secțiunii I B și profilul peretelui de sud al secțiunii V A.

Pl. I. — Cruciuliță de aramă emailată, descoperită în mormântul nr. 2 (1703).

comun cu zidurile construcției inițiale. În felul acesta monumentul nu poate fi pus alături cu bisericile de plan dreptunghiular din Tirnovo.

Dar biserica de la Cotmeana nu poate fi așezată nici în rîndul bisericilor treflate de tip sîrbesc (Vodița, Tismana, Cozia ș.a.) deoarece se deosebește de acestea prin planul său simplu triconc, alungit, fără pilaștrii și zidul despărțitor din interior, fără cupolă pe naos, care este acoperit numai de o boltă semicilindrică.

Biserica aparține unui tip de plan treflat simplu, cunoscut în Țara Românească înaintea oricărei influențe sîrbești (Vodița I, Coșuștea-Crivelnicu I, Niculițel și, poate, biserica presupusă sub Sf. Nicolae Domnesc de la Curtea de Argeș).

Data fiind constatarea că primele biserici de plan treflat sînt în strînsă legătură cu existența unei vieți mănăstirești, rezultă că o astfel de viață se înfiripase pe teritoriul patriei noastre înainte de venirea călugărului sîrb Nicodim (circa. 1370). Cercetări arheologice mai intense vor trebui să fie executate în afara zidului de incintă, precum și în interiorul mănăstirii și al bisericii de la Cotmeana, pentru determinarea cît mai precisă a datei de construcție a unuia dintre cele mai vechi monumente de arhitectură din Principatele Romîne.

I. BARNEA și N. CONSTANTINESCU

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАЗВЕДКИ В МОНАСТЫРЕ КОТМЯНА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Ввиду реставрации монастыря Котмяна, одного из старейших архитектурных памятников Мунтении (XIV в.), была произведена археологическая разведка, установившая, что 1) боковые абсиды церкви не были пристроены позже, как это предполагалось, а как общая с церковной стеной часть (рис. 1). Первоначально церковь имела притвор, вероятно, открытый, поверх которого в 1777 г. была воздвигнута нынешняя передняя часть церкви (рис. 1 и 5).

Во время раскопок было обнаружено много погребений. В трех из них (№№ 2, 3 и 4) находились обожженные кирпичи с надписью, в которой упоминается имя и год смерти покойника (рис. 3 и 4). Кроме этого, в погребении № 2, 1708 г., найден медный крестик, сработанный техникой „émail cloisonné“

Церковь монастыря Котмяна принадлежит к простому типу трехнефной церкви, существовавшему ранее сербского влияния на древнюю церковную архитектуру Мунтении. Подтверждается, следовательно, что монашеская жизнь зародилась в Мунтении еще до прибытия сюда сербского монаха Никодима (примерно 1370 г.), считающегося основателем монашества в этой части Румынских княжеств.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — План раскопок в монастыре Котмяна, 1956 г.

Рис. 2. — Профиль западной стены разреза II A (1) и профиль восточной стены разреза III A (2).

Рис. 3. — Кирпич, найденный в погребении № 2 (1708).

Рис. 4. — Кирпич, найденный в погребении № 4 (1747).

Рис. 5. — Профиль северной стены разреза I B и профиль южной стены разреза V A.

Таблица I. — Медный эмалированный крестик, найденный в погребении № 2 (1708).

SONDAGE AU MONASTÈRE DE COTMEANA

RÉSUMÉ

En vue de la restauration projetée du monastère de Cotmeana, l'un des plus anciens monuments historiques d'architecture de Valachie (XIVe siècle), un sondage archéologique a été effectué. Les résultats obtenus sont les suivants: 1° les absides latérales de l'église ne sont

pas, comme on le supposait jusqu'ici, ajoutés ultérieurement, mais font corps commun avec les murs proprement dits de l'édifice (fig. 1); 2° l'église originale avait un vestibule probablement ouvert, au-dessus duquel fut élevé, en 1777, le pronaos actuel (fig. 1 et 5).

A l'occasion des fouilles effectuées, plusieurs tombes ont été découvertes. Trois d'entre elles (n° 2, 3 et 4) contenaient des briques portant des inscriptions mentionnant le nom du mort et la date de son décès (fig. 3 et 4). De plus, une petite croix en cuivre à émail cloisonné a été découverte dans la tombe n° 2 datant de 1708.

L'église du monastère de Cotmeana appartient à un type simple d'église à plan triconque qui existait avant que l'influence serbe ne s'exerçât sur l'ancienne architecture religieuse de Valachie. Cela vient confirmer le fait que la vie monastique avait déjà pris naissance en Valachie avant l'arrivée du moine serbe Nicodème (1370 environ), lequel passait pour le fondateur du monachisme dans cette région des Principautés roumaines.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Plan des fouilles effectuées au monastère de Cotmeana en 1956.

Fig. 2. — Profil de la paroi occidentale de la section II A (1) et profil de la paroi orientale de la section III A (2).

Fig. 3. — Brique découverte dans la tombe n° 2 (1708).

Fig. 4. — Brique découverte dans la tombe n° 4 (1747).

Fig. 5. — Profil de la paroi septentrionale de la section I B et profil de la paroi méridionale de la section V A.

Pl. I. — Petite croix en cuivre émaillé provenant de la tombe n° 2 (1708) (Reproduction en couleurs).